

YANGI O'ZBEKISTONDA YOSHLAR JINOYATCHILIGINING OLDINI OLISH FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH: MILLIY VA XORIJIY TAJRIBA

Almatov Zokirjon Almatovich

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vaziri maslahatchisi,
general-polkovnik

Mirzatillayev Umid Izzatillayevich

O'zbekiston Respublikasi Kriminologiya tadqiqot instituti
bosh ilmiy xodimi, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Maqolada raqamli texnologiyalar rivojlangan hozirgi sharoitda yoshlar jinoyatchiligidan o'ziga xos xususiyatlari va dinamikasi tahlil qilingan. Mualliflar umumiy jinoyatchilik kamaygan bir davrda yoshlar ulushining nisbiy o'sish tendensiyasini ochib beradi. Shuningdek, yoshlarning deviant xulq-atvoriga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik va raqamli omillar ko'rib chiqilgan. Maqolada Skandinaviya, Gonkong va AQSH kabi davlatlarning ilg'or tajribalari o'rganilib, milliy amaliyot uchun "raqamli profilaktika", "ikkinchi imkoniyat" dasturi va ta'lim tizimiga "Kriminologiya" fanini kiritish kabi konseptual takliflar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: yoshlar jinoyatchiligi, raqamli transformatsiya, profilaktika, deviant xulq-atvor, kibermakon, ijtimoiy qo'llab-quvvatlaganlik, SSP modeli, raqamli profilaktika, narkoprofilaktika.

Аннотация. В статье анализируются особенности и динамика преступности среди молодежи в условиях активного развития цифровых технологий. Авторы выявляют тенденцию относительного роста доли молодежи в общей структуре преступности на фоне снижения общего количества правонарушений. Рассматриваются социально-психологические и цифровые факторы, влияющие на девиантное поведение молодежи. Изучен передовой опыт таких стран, как Скандинавия, Гонконг и США, а также выдвигаются концептуальные предложения для национальной практики, включая внедрение «цифровой профилактики», программы «второго шанса» и введение предмета «Криминология» в систему образования.

Ключевые слова: молодежная преступность, цифровая трансформация, профилактика, девиантное поведение, киберпространство, социальная поддержка, модель SSP, цифровая профилактика, наркопрофилактика.

Abstract. The article analyzes the characteristics and dynamics of youth crime in the context of advanced digital technologies. The authors reveal a trend of a relative increase in the share of youth in the overall crime structure, despite a general decrease in crime rates. Socio-psychological and digital factors influencing the deviant behavior of young people are examined. The study explores international best practices from countries such as Scandinavia, Hong Kong, and the USA, and puts forward conceptual proposals for national practice, including the implementation of "digital prevention", "the second chance" program, and the introduction of "Criminology" into the educational system.

Keywords: youth crime, digital transformation, prevention, deviant behavior, cyberspace, social support, SSP model, digital prevention, drug prevention.

O‘zbekistonda hurmatli Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev rahbarligida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar natijasida yaratilgan shart-sharoitlar va yoshlarni qo‘llab-quvvatlash tizimi bugun o‘zining ijobiy samarasini bermoqda. So‘nggi yillarda O‘zbekiston yoshlari har jabhada tengsiz ekanliklarini namoyon etib, mamlakatimizni dunyo hamjamiyatida munosib o‘rin egallashlari uchun yaratilgan imkoniyatlar unumli foydalanib kelmoqdalar.

Buni quyidagi raqamlar ham yaqqol isbotlaydi. Yoshlarimiz jahon fan olimpiadalarida 66 ta oltin, 147 ta kumush, 221 ta bronza medalini qo‘lga kiritdi. Garvard, Yel, Prinston, Kolumbiya, Kornell kabi nufuzli oliygohlarda tahsil olayotgan talaba yoshlarimiz 500 nafardan, TOP-100 talikdagi oliygohlarda o‘qiyotgan yigit-qizlarimiz 3,5 ming nafardan oshdi. Yoshlarimiz yaratgan 63 ta startap loyihasi AQSH, Janubiy Koreya, Buyuk Britaniya va Birlashgan Arab Amirliklari bozorlariga kirib borgan. Yosh sportchilarimiz xalqaro arenalarda 720 ta oltin, 671 ta kumush, 854 ta bronza medalining sohibi bo‘ldi. Bugun yosh tadbirkorlar yurtimizdagi biznes vakillarining 35 foizini tashkil etmoqda.

Shu bilan birga, ta‘kidlash joizki, raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan hozirgi davrda axborot almashinuvining tezlashuvi, virtual muloqot makonining kengayishi va ijtimoiy tarmoqlar ta‘sirining ortishi natijasida an‘anaviy ijtimoiy munosabatlar tizimi o‘zgarib, shaxs xulq-atvoriga ta‘sir etuvchi omillar yangi mazmun kasb etmoqda. Bu jarayon yoshlar o‘rtasidagi huquqbuzarliklar tabiatining murakkablashuviga olib kelmoqda.

Bugungi kunda yoshlar jinoyatchiligi faqat huquqiy normalar buzilishi bilan cheklanmay, axborot muhiti, ijtimoiy-psixologik bosimlar, virtual makon ta‘siri va raqamli qadriyatlar tizimi bilan bog‘liq kompleks ijtimoiy-huquqiy hodisaga aylandi.

Shu jihatdan, mazkur muammo xavfsizlik, ma‘naviy barqarorlik hamda milliy taraqqiyot nuqtai nazaridan muhim strategik ahamiyat kasb etadi. O‘zbekistonda aholi tarkibida yoshlarning ulushi yuqori ekani (22 milliondan ziyod) mazkur qatlam bilan ishlashning tizimli va ilmiy asoslangan mexanizmlarini shakllantirishni taqozo etadi. Bu borada 2026-yil 24-fevral kuni Davlat rahbari

tomonidan Ko‘ksaroy qarorgohida yoshlar bilan o‘tkazilgan muloqotda yoshlar mamlakatning ulkan iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy kuchi ekani alohida ta‘kidlanib, birorta yigit-qizni e‘tiborsiz qoldirmaslik vazifasi belgilab berildi. Shuningdek, yoshlarni qo‘llab-quvvatlash, bandligini ta‘minlash, tadbirkorligini rivojlantirish va ma‘naviy-huquqiy tarbiyasini mustahkamlash maqsadida haftaning payshanba kuni “Yoshlar kuni” sifatida belgilanishi aholining ushbu qatlami bilan profilaktik ishlarni tizimli tashkil etishga qaratilgan muhim qadam sifatida baholanadi [1].

Ming afsuski, tahlillar yoshlar jinoyatchiligi dinamikasida tashvishli tendensiya mavjudligini ko‘rsatadi. 2022–2024-yillar mobaynida 83 902 nafar yoshlar tomonidan 83 501 ta jinoyat sodir etilgan. O‘rganishlarga ko‘ra 2022-yilda 90 169 nafar jinoyatchining 33,6 foizini (30 278 nafar), 2023-yilda 88 913 nafar jinoyatchining 34,9 foizini (31 006 nafar) va 2024-yilda 59 951 nafar jinoyatchining 37,7 foizini (22 618 nafar) yoshlar tashkil etgan [3]. Bundan xulosa qilish mumkinki, har uchinchi jinoyat sodir etgan shaxs aholining yoshlar toifasiga mansubdir. Mazkur dinamika nisbiy o‘sish tendensiyasini ifodalaydi, ya‘ni umumiy jinoyatchilik ko‘rsatkichlari pasaygan sharoitda jinoyat sodir etgan shaxslar orasida yoshlar ulushining ortishi profilaktika siyosatini qayta ko‘rib chiqish, ayniqsa, raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan hozirgi sharoitda xavf omillarini aniqlash va bartaraf etishning innovatsion mexanizmlarini joriy etish zarurligini ko‘rsatadi.

2025-yil mobaynida yoshlar tomonidan 13 639 ta jinoyat sodir etilgan. Ushbu jinoyatlarning asosiy salmog‘i o‘g‘rilik – 21,6 foiz (2 943 ta), firibgarlik – 16,1 foiz (2 197 ta) va bezorilik – 7 foiz (950 ta) jinoyatlari hissasiga to‘g‘ri kelgan [4]. Ushbu tahlillardan kelib chiqib aytish mumkinki, yoshlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar huquqiy, ijtimoiy, psixologik va raqamli muhit omillarini qamrab olgan holda kompleks yondashuv asosida amalga oshirilishi lozim.

Mazkur yo‘nalishda davlatimiz rahbarining 2026-yil 5-yanvarda qabul qilgan “Respublika mahallalarida xavfsiz muhitni yaratish yo‘nalishida yaxlit manzilli ishlash tizimini joriy etishga qaratilgan qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi

qarori ayni muddao bo'ldi. Ushbu qarorda yoshlar tomonidan sodir etilayotgan jinoyatlarning asl omillarini ilmiy yondashuvlar asosida tahlil qilish orqali ularning barvaqt oldini olish bo'yicha yangi ishlash mexanizmlarini yaratish vazifasi belgilandi [2].

Ilmiy tadqiqot xulosalariga ko'ra, bugungi kunda yoshlar tomonidan sodir etilayotgan jinoyatlarning asl omillarini quyidagi ko'p qirrali va kompleks xarakterga ega sabablar bilan izohlash mumkin:

- ijtimoiy muhit va tengdoshlar ta'siri katta ahamiyatga ega: zamonaviy iste'molchilik bosimi (telefon, mashina, moddiy ko'rsatkichlar) ko'p yoshlarni tez pul topishning noqonuniy yo'llariga yo'naltirmoqda;

- oilaviy nazoratning susayishi, mehnat migratsiyasi sabab yoshlarning ko'p hollarda ota-onasi tomonidan tarbiya va ma'naviy qo'llab-quvvatlashdan mahrum bo'lishi ham deviant xulq-atvor shakllanishiga turtki bo'lmoqda;

- ommaviy axborot vositalari, Internet va ijtimoiy tarmoqlardagi "go'zal" hayotni targ'ib qiluvchi va axloqan buzuvchi kontentlar ta'sirida axloqiy kategoriyalar va qadriyatlar haqidagi tushunchaning buzilishi kuzatilmoqda;

- ayrim holatlarda mehnat qilmasdan tez va yengil daromad manbaiga ega bo'lish, noqonuniy boylik orttirish istagi yoshlarni jinoyat ko'chasiga yetaklamoqda.

Xalqaro amaliyotda yoshlar jinoyatchiligining oldini olish va unga qarshi kurashishning bir nechta muvaffaqiyatli modellari mavjud bo'lib, ularni O'zbekiston sharoitiga moslab amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xususan, *Skandinaviya modeli* (Shvetsiya, Norvegiya)da ta'lim muassasalarida xavfsiz muhitni yaratish va "ijtimoiy xizmat + politiya + ta'lim" hamkorligini (SSP modeli) kuchaytirish orqali yoshlarni jinoyat olamiga kirib qolishlarining barvaqt oldi olinadi [5].

Gonkong va Singapur modeli. Bu davlatlarda "Raqamli profilaktika"ga alohida urg'u beriladi. Masalan, Gonkongda 2025-yilgi "Yoshlar jinoyatchiligi profilaktikasi qo'llanmasi" (Youth Crime Prevention Booklet) orqali o'qituvchi va otalarga kiberjinoyatlar va zamonaviy narkotiklar xavfi haqida interaktiv ta'lim berish tizimi joriy etilgan [6].

BMTning (UNODC) "Line Up Live Up" dasturi doirasida sport orqali yoshlarda ijtimoiy bosimga qarshi turish va muloqot ko'nikmalarini shakllantirish mexanizmi 14 dan ortiq davlatda samarali qo'llanilmoqda [7].

AQSHda "HOME" (Habitual Offender Monitoring Enforcement) dasturi doirasida jinoyatga moyilligi yuqori bo'lgan yoshlarni GPS monitoring qilish va oilalarga kompleks xizmat ko'rsatish tizimi joriy etilishi natijasida yoshlarning qayta jinoyat sodir etishlari salmog'i kamayishiga erishilmoqda [8].

Ilg'or xorijiy davlatlar tajribasi hamda milliy qadriyatlarimizdan kelib chiqqan holda yoshlar jinoyatchiligining oldini olish borasida quyidagi takliflar ilgari suriladi:

- o'quvchilarning jinoyat, uning sabab va oqibatlar borasida huquqiy bilimlarini shakllantirish, ijtimoiy mas'uliyatini oshirish orqali huquqbuzarliklarning oldini olish maqsadida umumta'lim maktablari o'quv dasturlariga 8-sinfdan boshlab "Kriminologiya" fanini kiritish;

- og'ir toifadagi yoshlar bilan yangicha yondashuv asosida ishlash va ular o'rtasida huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olish tizimini tashkil etish bo'yicha manzilli chora-tadbirlarni nazarda tutuvchi normativ-huquqiy hujjatni qabul qilish va amaliyotga tatbiq etish;

- "Raqamli profilaktika" (Digital Prevention) tizimini joriy etish. Bunda sun'iy intellektga asoslangan monitoring tizimini yaratish va ijtimoiy tarmoqlarda yoshlar orasida ommalashayotgan xavfli kontentlarni (narkotiklar targ'iboti, ekstremistik chaqiriqlar, kiberbulling) avtomatik tahlil qilish va potensial qurbonlar yoki huquqbuzarlarni aniqlab, ularga nisbatan profilaktik suhbatlarni onlayn shaklda tashkil etish;

- "Yoshlar reintegratsiyasi" bo'yicha "Ikkinchi imkon" loyihasini hayotga faol tatbiq etish. Jinoyat sodir etgan yoki profilaktik hisobda turgan yoshlarni jamiyatdan ajratish emas, balki ularni foydali mehnatga yo'naltirish. Mahallabay ishlash tizimida "profilaktik nazorat"dan "ijtimoiy qo'llab-quvvatlash"ga o'tish. Bunda jinoyatga moyilligi bor, shuningdek jazoni o'tab qaytgan yoshlarni intensiv kurslarda dasturlash, veb-dizayn, kompyuter muhandisligi va boshqa kasblar hamda xorijiy tillarga o'qitish orqali daromadli ishga ega bo'lishiga shart-sharoit yaratish;

– “Narko-profilaktika”ning zamonaviy modelini yaratish. So‘nggi yillarda yoshlarning sintetik vositalar, ya’ni laboratoriya sharoitida kimyoviy yo‘l bilan yaratiladigan psixofaol moddalarga qaramligi oshib bormoqda. Ta’lim muassasalarida narkotik vositalarning zararli jihatlari haqida ma’ruza o‘qish bilan cheklanmasdan anonim so‘rovnoma va “ekspress-test” tizimini ixtiyoriy asosda joriy etish. Shuningdek, messengerlardagi (WhatsApp, Telegram va boshq.) narkotik vositalarni sotish

faoliyati bilan shug‘ullanuvchi akkauntlarni bloklovchi jamoatchilik nazorati (“Cyber-Patrol”) tizimini joriy etib, unga yosh ko‘ngillilarni jalb qilish.

Xulosa qilib aytganda, yoshlar jinoyatchiligi profilaktikasini “jazolash tizimi”dan “ijtimoiy xizmat ko‘rsatish va ko‘mak tizimi”ga o‘tkazish davlatning uzoq muddatli xavfsizlik strategiyasini belgilaydi. Taklif etilayotgan mexanizmlar yoshlarda “jino-yatga qarshi immunitet”ni shakllantirish va ularning ijtimoiy mas’uliyatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan manbalar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2026-yil 24-fevral kuni yoshlar bilan muloqotida so‘zlagan nutqi. URL: <https://president.uz/uz/lists/view/8967>.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Respublika mahallalarida xavfsiz muhitni yaratish yo‘nalishida yaxlit manzilli ishlash tizimini joriy etishga qaratilgan qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2026-yil 5-yanvardagi PQ-1-son qarori // www.lex.uz.
3. Mamlakatda yoshlar jinoyatchiligiga oid kriminogen vaziyat, omillari va sabablari, bartaraf etishga doir choralar yuzasidan ilmiy-amaliy tahlilnoma. – T.: O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi, 2026. –10-11-b.
4. Jinoyatchilik tendensiyalari va omillari davlat hisobotlari (2025-yil yakuni bo‘yicha): Axborot-tahliliy hujjat. – T.: O‘zbekiston Respublikasi Kriminologiya tadqiqot instituti, 2025.
5. https://www.researchgate.net/publication/284518099_The_Danish_SSP
6. https://www.police.gov.hk/ppp_en/03_police_message/ycpb.html
7. <https://www.unodc.org/unodc/en/justice-and-prison-reform/cpcj-crime-prevention-youth.html>
8. https://nsuworks.nova.edu/fse_etd/245/#:~:text=Task%20Force%20is%20to%20strictly,2019.
9. Qurbonov Sh. “Ijtimoiy muhit va deviant fe‘l-atvor”. – Samarqand, 2021.
10. Jamshidov A. “Yoshlar va jinoyatchilik: muammolar va yechimlar”. – Toshkent, 2022.

